

Ü L K Ü

HALKEVLERİ VE HALKODALARI DERGİSİ

Sayı : 32

Ağustos 1949

Cilt : 3

DANIŞMENT GAZİ DESTANI

(DANIŞMENTNAME)

Dr. Şükrü AKKAYA

Danışmentname, Türk dili ve edebiyatının şekil ve öz bakımından önemli anıtları arasında özel bir yer tutar. Mahiyeti itibarıyla *BATTALGAZİ* destanının bir nevi devamı gibi görünmekle beraber, aralarında göze çarpacak farklar vardır. İslâm dinini yaymak ülküsünde birleşen iki kahramandan, Battal Gazi'nin yaptıkları daha geniş ülkelere yayılmış, *Danışment* Gazi'nin uğraşları, savaşları ise, daha ziyade, orta Anadolu'da toplanmıştır. Battal Gazi'deki devler ve perilerle karışık masal unsurunun bolluğuna *Danışmentname*'de pek rastlamaz. Yalnız kahramanların fevkalâdeleleriyle peygamberlerin, velilerin mucize tecellileri, rüyalar ve sihirbazlık motifleri her ikisinde önemli yer tutar. Battal Gazi destanı, Türk halkı arasında daha çok okunduğu gibi dışarıda (meselâ Mısır'da) dahi bilinmektedir; Avrupa bilginlerince de daha yüz yıl önce araştırma konusu olmuş bulunmaktadır. *Danışmentname* ise henüz ilgili çevrelerde dahi gereği gibi tanınmış sayılamaz ve bu zamana kadar da işlenmemiştir. Battal Gazi, daha ziyade destan karakteri göstermekte, *Danışmentname* ise tarihi kahramanlık romanı mahiyetini taşımaktadır.

Maksat, *Danışmentname*yi okuyuculara şöylece tanıtmak olduğu için, son zamanlarda tarafımızdan Sivas'ta bulunan ve Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi kütüphanesine maledilen nüshaya dayanarak eserin mahiyetini kısaca anlatmağa çalışacağız.

Boşuğlamak: izin vermek. *Boyak*: renk. *Çözümlemek*: halletmek. *Dibelik*: zaten. *Doğal*: tabii. *Dö-rüt*: sanat; *dö-rütmen*: sanatkar. *Erek*: gaye. *Eremlemek*: razı olmak. *Göbek*: nesil. *Koçakla-ma*: destan. *Nen*: şey. *Öâ*: ateş. *Olanak*: imkân. *Öğseyin*: elbette. *Örneğin*: meselâ. *Örüklemek*: tahdit etmek. *Oylkü*: hikâye. *Özgür*: hür. *Balt*: sade. *Sanı*: zehap. *Sav*: iddia. *Sevi*: aşk. *Sorum*: mesuliyet. *Sorun*: mesele. *Taplamak*: kabul etmek. *Tilcik*: kelime. *Toplum*: cemiyet; *Toplumsul*: içtimai. *Uygurlık*: medeniyet. *Urün*: mahsul. *Varım*: mal. *Yalkız*: merdümگیریز, misanthrope. *Yapıt*: eser. *Yararlık*: hizmet. *Yetinmek*: iltifa etmek. *Yoru*: mâna.

Adından da anlaşılacağı üzere, eser *Danışment*'in, *Danışment* Devletini kuran Malik Ahmet Gazi'nin kahramanlıklarını anlatmaktadır. *Danışment* devletin, meşhur Malazgirt savaşının hemen akabinde (1071 de) kurulması n'sbe' en kst bir zamanda oldukça geniş bir bölgenin ele geçirilmesi, hemen her şehrin bir nevi kule halinde olmasına ve Bizanslıların kendilerine has müdafaa tertibatını bulunmasına rağmen, gerçekten insanüstü bir kudretle ülkeler açılması böyle destanı bir kahramanlık romanının doğmasına amil olmuştur. Türk halkı arasında yayıldığı anlaşılan *Danışmentname*, II. İzzet-din Kevkavî'nin vatanını tarafından kaleme alınmış ve II. Murat veya elimizdeki nüshanın imzasına göre, Yıldırım Beyazıt'ın oğlu, Süleyman Çelebi zamanında fasıllara ayrılmak, nazımlar ilâve edilmek suretiyle düzenlenmiştir.

450 sayfa'dan ibaret olan kitabın, bazen kronolojik rakamları, malûm tarihi şahsiyetlerle türlü yer adlarını içine almasına rağmen, destanı romanı mahiyeti açısından göze çarpmaktadır. Eserin asıl değeri edebidir. 14. veya 15. yüzyılda kaleme alınması dolayısıyla öz Türkçe bakımından zengin olduğu gibi, kâh ince sesizleri, kâh coşkun duyularını dile getiren ve 3000 mısra kadar tutan manzum kısımları da — birçok tekrürlere, donmuş kalıplara rağmen — kendine has kıymet taşımaktadır. Bundan başka düğün, zivafet gibi âdetlerden, hile, nefet alev makinesi vesaire gibi harp vasıtalarından bahsedilisi de dikkate değer.

On yedi meclis (fasıl) üzerine tertiplenmiş olan eserin özeti şöyledir:

Battal Gazi ve Abdülvehhap Gazi gibi büyük mücahitlerin dühvadan göçmeleri üzerine Malatya halkı, halif ve serasker pehlivan olarak, Emir Ömer'in torunu *Danışment* Gazi ile Battal Gazi'nin torunu Dürasan Hanı seçiyorlar. Bağdat halifesinden gaza için izin alıyorlar. Topladıkları 40.000 kişilik orduyla yola düzülüyorlar. Sivas'ın yakınında kurdukları karargâhta hareket planı yapıyorlar. Orta Anadolu'nun açılmasını *Danışment* Gazi, daha ziyade işgal savaşı yaparak İs-

tanbul Rum Kayserinin müdehalesine mani olmak düşüncesine, Durasan Hari da Batı Anadolu bölgesini üzerine alıyor.

Dânişment Gazi Sivas'ın yanbaşı'nda ilk karşılaştığı dev cüsseli kâfiri uzun ve gür vuruşlardan sonra altediyor; fakat havbet ve özelliğine kıyamıyor, müslüman olmak şartıyla aman veriyor. Hasmi da, sevgilisine kavuşmakta yardım ettiği takdirde müslüman ve arkadaş olacağını söylüyor. Meğerse Artuhi adındaki bu pehlivanın anası, Horzumlu Abdurrahman'ın kızı, bir Türkmüş. Efrumya adındaki nişanlısı da Kayser'in amcası ve Amasya hükümdarı Şaddat'ın kızıymış. Rumların beylerbeyi ve Kayser'in cihan pehlivanı Nestora gelin giderken Dânişment Gazi ile Artuhi'nin ve bizzat Efrumya'nın gösterdikleri büyük kahramanlıkla kaçırılıyor. Böylece üç kahraman başta yalnızca, sonra Sivas'tan yetişen müslüman ordusuyla birlikte bitmez tükenmez savaşlar yapıyorlar. Basınlar, hücumlar, müdafaalar, türlü harp hileleri, tebdili kıyafetler, casusluklar birbirini kovalıyor. Müşkül zamanlarda, rüyalarda çok defa peygamberin kendisi, bazan Battal Gazi, Hızır, mucizelerini gazileri büralmaktan kurtarıyorlar.

Sivas'ı üs-dayanak aynı zamanda bir yeni merkez yapan Dânişment Gazi, b'lhassa Tokat, Zile, Türhal, Amasya, Niksar önlerinde, Sinop, Samsun, Çorum yörelerinde harikalı savaşlar yapıyor. Arada Artuhi ile Efrumya'yı evlendiriyor. Kendisi de esir aldıkları Mâmiriye (Ankara) beyi Kaytal'ın kızı Gülnuş Banû ile evleniyor; nikâhlarını kadıasker yapıyor. Zafferlerden sonra olduğu gibi düğünlerde de, bazan bütün orduya büyük ziyafetler veriliyor. Meselâ Dânişment Gazi'nin düğününde on bin batman piring, iki bin batman yağ, bin koyun, bin kuzu, yüz elli at, on müt nohut, beş yüz batman nişasta, heriselik, keşkeklik... sarfediliyor. Yedi gün yedi gece toy düğünden sonra zifafa giriliyor.

Dânişmentname'nin dil ve motif zenginliği dışında dikkate değer özelliği eserde hâkim olan ruhtur. Eser müslüman Türk kahramanlığını alkışlamak emeliyle yazılmış olduğu için, Dânişment Gazi'nin sağ eli olan Artuhi'nin Türk anadan, hem de arslanlara kaplanlara mün tutturana, harikulâde bir anadan dünyaya gelmiş olduğu nakledilmekle millî benlik gereği gibi belirtiliyor. Diğer taraftan hristiyan Rum beylerinden, papaslardan bahsedilirken haklarında prensip itibarıyla mülâyım ifade kullanılıyor; hattâ birçok zahit fazıl keşişlerden : "Nuranî görüklü, ak sakallı zâhit Harkil rahip" diye sıcak bir dille

bahsediliyor. Hristiyan beyler veya prensler Karatekin, İtekin vesaire suretinde Türkçe, prensesler Gülnuş Banû vesaire suretinde müslümanca ad taşıyorlar. Esasen dâva islâm dinini yaymaktan ibaret olduğundan müslüman olana yalnız aman verilmekle kalmıyor, saygı ve sevgi gösteriliyor.

Dânişmentname'nin ifade bakımından taşıdığı özelliği göstermek için birkaç cenni vermeye faydalı buluyoruz. Kitap şöyle başlıyor:

*Evvel Allahu getürelim dile
Dinelim Allahu ekber derd'le
Dahi andın başlayalım söze biz
Allah adsız her işi olmaz temiz
Sonra melik kıssasın üadedelim
Nazmı nesrini size şerhedelim*

*Her kim binu okuya yad eyleye
Lâcerem Hak ana rahmet eyleye
Bu kibriti cem'edip yazanlara
Meclisin fasıl fasıl düzenlere.*

*Raviler şöyle rivayet eder ve üstadlar
şöyle hikâyet ederler ki çünkü Battal Gazi
kıssası tamam oldu. Abdülvehap Gazi
ve Baki Gaziler dünyadan ahirete naklettiler.
Malatya halkına haber oldu, matem tuttular.
Andan Malatya uluları Azine yani cumâ mescidine cem oldular ve eyittiler
kim bu şehirde bize serasker pehlivan
gerek dediler. Meğer bunda bir ulu kişi
vardı. Evvelâ Battal'ın oğlunun oğlunu
okunuz, imdi gelsin, nişanı Battal'ın vardır
ve bir pehlivan dahi vardır, adı Sultan
Durasan idi. Melik Ahmet ve Sultan
Durasan, Cihanbağı denemekle mâruf bir
yerdir, varurlar anda ikisi silâhşorluk talim
kılurlar idi. Melik Ahmet sabahadek
tahsili ilim kılurdu. Her bir ilim ki ilim
içinde gizlidir ana yol verilmezdi, yani
anlayamazdı, peygamber aleyhisselâm gece
düşünde talim ederdi....*

Ordunun ilk gecesi nazım diliyle şöyle tasvir ediliyor :

*Yakın erdi gece, geçti ikindi
Giyer bu poladı cümle kavmi Hindi
Yaturlar anda ol gece feragat
Olurlar cümlesi ol demde rahat
Seher yeli meğer bir vakt urur dem
Karanı nuy havadan sürdü ol dem
Acıldı lâleveş kubbe kenarı
Çıkar altından âleme fenarı
Münevver kıldı seraser cihanı
Müferrih etti cümle tende canı
Komadı gözlerini uyhu örte
Uyanuben görürler, olmuş erte
Yarağ ediben ol yerden göçerler
Ulu dağlar ulu sular geçerler.*

*Çünkü sabah güneş Kaf kulesinden
baş götürdü, âmeli münevver eyledi. Kay-
gılı gönüller açıldı, şad oldular. İslâm ge-
risi hemen bindi. Çeri mukaddeî evvel
Çavuldur Çaka idi. 500 eri de revan oldu.
İbis (Kızdırmak) suyu ulu ırmak gidi.
Ash duzahtendir. Dadı zakkuma benzer,
rengi meyhör gibidir.*

İki ordunun çarpışması :

*Akup derya gibi ol iki leşker
Karıştı birbirine seraser
Ne derya belki umman eyledi cıuş
Ki mevcinden melekler oldu biyhuş
İki canipten âvazı nefirin
Göge çıkmıştı yerden dâru girin.
Bahadırlar çöğürdü düşmanını
İverler tiğ ile döke kanını
Key erler kirişe ol gözleridi
Kem erler kaçacak yer gözleridi
Key erler can ile olmuştu hürrem
Kem erlere erişmiş idi matem.
Key erler yürüyüp kılıç ururdu
Kem erler leşker ardında dururdu.*

Dânişment Gazi, Zile önünde yapılan
çetin savaşlara imdada geliyor: "Nâgâh
toz belürdü. Toz iki pare oldu, içinden 4000
erle Dânişment çıkageldi... Bir kez şöyle
nâra urdu kim şınasın qökler titredî. Da-
hi eyitti kim benim melik Dânişment Ga-
zi! önümde birdir dâğ ile yazı, ceddimdür
Battal Gazi, elimden kande iletessin boğa-
zı, deşüp hamle kıldı... Şöyle kim cençetti:
şol güz gününde hazan yaprağı dökülür
gibi kâfirleri öyle dökü... Erenler nâra-
sından, atlar kişnemesinden, tablu nakka-
re avazesinden, kılıç şıkıldısından güz gü-
püldüsünden, cebe cevşen çakıldusundan
lâteşbih mahşer gününe dönmüştü. Melik
Nestora hamle kıldı. Kâfirin kusaînin berk
tuttu. Bu nazma (Münacata) başladı.

*Sevmişem ben Mustafa'yı kim cihanın camdır
Evliyanın mehteri hem enbiyanın hamdır
Hak dedi çün kim anın şanına "Levlâke levlâk"
Cümle mahlûkat anın güll yüzünün hayramdır
Ol Ebubekir Ömer Osman Ali-ül-Murtaza
Mürdeye İsa nefes hem cümle canlar camdır
Lâfeta illâ Ali lâ seyfe illâ zülfikar
On sekiz bin âlem anın hükmünün fermanıdır.*

Dânişmend Gazi'nin şahadeti :

*Melik hemen atına mehmuz urdu, at
ukap gibi sıçradı; erdi, düşman lâine bir
kılıç şöyle urdu kim eğer kaşına değin iki
pare kıldı. Kâfir içerisinden fiqân köptü,
şol doğuz gibi horlaştılar, dahi bir uğur-
dan hamle kıldılar. Lâin Gürcüler melikin*

Yârin selâmı için

*Bir garip şarkı olmuş dîlimde,
Yâr ismini dudağıma nakşetmiş.
Uçup gitmiş bilinmez diyarlara,
Ağlamışım kara günler boyunca
Yâr tütmüş duman duman gözümde...*

*

*Bir garip aşka tutulmuşum ben,
Unutmak silinmiş lûgatçesinden.
Sakınılmaz, kaçınılmaz, çözülmez.
Bir yolculuğa çıkmışım; dönülmez.
Memnunum, bir şey gelmez elimden...*

*

*Bir garip selâm geldi yârdan
Ki özlemi ateştir, dıyanılmaz,
Haber olsun yeter, ki çok az,
Gönüm kendi halince mestolsun
Hamdolsun sevdaya, hamdolsun...*

*

*Bir garip sevinç doldu içime,
Huzur yüklü limanlarda gemiler.
Bizden irak ol gam, keder,
Daim el etek çek bizden!
Dünyama ışık geldi bundan böyle...*

Nâzım Refet KAYAKIRAN

üstüne ok serptiler, on yedi yerde melike
zahim urdular. Canik sultanı Manol adlı
çarhi okiyle atar, kaza ile ol ok melikin
pehlusuna dokundu şöylekim bir yanına
geçti. Melik Dânişment gördü kim oş had-
den geçti, su baştan aştı; hemen kazaya
rıza verdi, at boynuna yıkıldı. Nagâh Me-
lik kenduya geldi. Gördü kim gazi-
ler hazan yaprağı gibi dökülmüş; gayret
etti bir kez nâra urdu, Canik Beyi Ahron'a
bir kılıç öyle urdu kim eğer kaşına değin
iki pare kıldı. Kâfirler kaçtılar, Derbend'i
geçtiler. Sınmış kâfirler geri döndüler.
Gördüler kim beyleri ölmüş, baş yok... Ga-
ziler dahi Melik ile sürüp Niksar'a erişti-
ler. Kale karşısında duvar dibinde kondu-
lar. Melik Dânişment uyandı, eyitti: Ya-
renler benim tamam oldu vaktim yetti. Bu
saat düşümde peygamber hazret geldi ba-
na cenneti gösterdi. Eyitti kim ya Melik
senin ömrün tamam oldu.

*Buldu hoş Melik şahadetle kemal
Âlem-i ukbaya kıldı intikal
Bilmek istersen bu hattın tarihini ey hüman
Hezarî sad növedî nöh bil tamam
Bu hattın kâtibi Veli Abiddür
Kusurun affede bari ümiddür
Her kim diler rahmeti Haktan kazana
Fatiha okuya bunu yazanu.*